

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

NAZARIY, AMALIY TILSHUNOSLIK VA TIL O'QITISH METODIKASI

MAVZUSIDAGI

RESPUBLIKA ONLAYN
ILMIY ANJUMANI
MATERIALLARI

Termiz - 2021

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI KAFEDRASI

O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

**“NAZARIY, AMALIY TILSHUNOSLIK VA
TIL O‘QITISH METODIKASI”**
mavzusidagi respublika onlayn ilmiy anjumani materiallari

Termiz, 2021-yil, 4-noyabr

Termiz-2021

Тадқиқотчи С. Рўзимбоев достонлар тилининг луғавий-маъновий таҳлили юзасидан илмий изланиш олиб борган[12]. Тадқиқот иши 3 бобдан иборат. Тадқиқот манбаи сифатида Жанубий Хоразм достончилиги мактабига тегишли “Маликаи Завриё” достонлари олинган. Илмий изланишнинг биринчи боби “достонлар тилининг луғавий қатламлари” деб номланган. Ушбу бобда достонлар тилидаги ўғуз ва қипчоқ лаҳжасига тааллуқли диалектизмларнинг ўзаро фарқлари аниқланган. Шунингдек, келтирилган маълумотлар Хоразм воҳасидаги ўғуз ҳамда қипчоқ лаҳжалари юзасидан қилинган тадқиқотлардаги материаллар билан таққосланган. Достонлар тилидаги лексик бирликларнинг ўрни ва роли матндаги бадиий-эстетик функцияси орқали ёритиб берилган. Достонлар луғавий таркибида ўз ва ўзлашма қатлам лексемаларининг ўрни, уларнинг достонлар бадиияти, услубияти ва поэтик хусусиятларини таъминлашдаги аҳамияти таҳлил этилиб, муайян хулосалар чиқарилган. Иккинчи боб “достонларда лексик бирликларнинг қўлланилиши” деб номланган бўлиб, унда достонлар тилидаги жуфт, такрорий ва қўшма сўзлар, омоним, синоним, антонимлар ҳамда кўп маъноли сўзларнинг асар бадииятидаги мавқеи кўрсатиб берилган. Шунингдек, достонлар тилидаги диалектизмлар, архаизмлар ва историзмлар билан боғлиқ унсурларнинг иштироки таҳлил этилган.

А.С.Раҳимов “Ўзбек халқ достонлари лексикасининг қиёсий-тарихий таҳлили” (Эргаш Жуманбулбул ўғли ижоди мисолида) мавзуида тадқиқот иши олиб борган[11]. Ишнинг биринчи боби “Халқ достонлари тилининг умумлисоний системада тутган ўрни” деб номланади. Ушбу бобда достонлар тилининг умумий ва ўзбек тилшунослиги доирасида ўрганилиши, мазкурманбаларнинг тарихий тил тизимида тутган ўрни ва мақоми билан алоқадор масалалар ҳақида атрофличи фикр юритилади. Ана шуларни назарда тутган ҳолда “Достонлар лексикасининг адабий тил тарихий лексикасига муносабати” деб номланган иккинчи бобда Эргаш шоирнинг “Гўрўғли” туркумига мансуб “Хушкелди” ва “Қундуз билан Юлдуз” достонларидан (Булбул тароналари III жилд) тўпланган тарихий ва эскирган сўзлар қадимги туркий ва эски ўзбек тили босқичларида яратилган ёзма манбалар, улар асосида тузилган луғатлар билан қиёсий таҳлил қилинган. Диссертациянинг учинчи боби “Ўзбек халқ достонларининг анъанавий лингвофольклористик қонуниятларга муносабати” деб номланади.

Достонлар тилида анъанавийлашган сўзларнинг аксарияти ўзининг эмоционал экспрессив бўёқдорлиги, айти пайтда, бадиий ижоднинг оғзаки жанрлари миқёсида бирдек кенг тарқалганлиги билан услубий бетараф сўз ва иборалардан фарқланиб туради. Шунингдек, уларнинг кўпчилиги қардош туркий халқлар фольклор асарларида ҳамда қадимги туркий ёзма манбаларда кенг қўлланганки, бу далиллар туркий халқлар учун умумий бўлган тарихий эпик жараён анъаналарни тақозо этади.

А.А.Халиқов “Гўрўғлининг туғилиши” достони тилининг лексик-семантик хусусиятлари номли диссертациясини ёқлаган[19]. “Достон

тилидаги лексемалар ва барқарор бирикмаларнинг мавзуий гуруҳлари” мавзусидаги 1-боб ўз ичида 2та фаслга бўлинган. 1-бобнинг 1- фасли “Достон лексемаларининг мавзуий гуруҳлари” деб номланган. Ушбу қисмда Пўлкан шоирнинг “Тўрўғлининг туғилиши” достони тилида ўз ифодасини топган луғавий қатламнинг мавзуий гуруҳлари аниқланган. Дастлаб достонда фаол равишда қўлланган сўзларнинг мавзуий гуруҳлари ҳақида сўз юритилган. Улар куйидагилар:

1. Инсон ва унинг тана аъзолари номлари.
2. Достон тилида қўлланган ҳайвон номлари.
3. Қавм қариндошлик номлари
4. Достонда қўлланган кийим-кечакларнинг номлари.
5. Ижтимоий-сиёсий тушунчаларни англатувчи сўзлар.
6. Достон тилида қўлланган шахс номлари.

1-бобнинг 2 фаслида эса достон тилидаги барқарор бирикмаларнинг мавзуий гуруҳлари ҳақида фикр юритилади. Улар бир неча турга бўлинган бўлиб, куйидагиларни ташкил қилади:

1. Достон тили фразеологизмлари

Достон тилидаги халқ мақолларининг мавзуий гуруҳлари. 2-боб эса “Достон лексикасининг генеологик қатламлари” деб номланган. Ушбу бобда достон лексикасининг ўз қатлами, достон лексикасининг ўзлашма қатлами ҳақида фикр юритилган. Достон лексикасининг ўз қатламида туб сўзлар, ясама сўзлар, қўшма сўзлар, жуфт сўзлар ҳамда достон лексикасининг лаҳжавий қатлами ҳақида фикр юритилган. Достон лексикасининг ўзлашма қатлами форс-тожикча қатлам, арабий қатлам каби қисмларга бўлиб ўрганилган. 3-боб эса “Достон лексикасининг бадиий-услубий хусусиятлари” деб номланган. Ушбу боб ўз ичида достон тилидаги ўхшатишларнинг бадиий услубий хусусиятлари, достондаги такрорлар, достон тилидаги шаклан қисқартирилган сўзлар, достон тилидаги шаклан кенгайтирилган сўзлар, семантик микросистемага мансуб сўзларнинг услубий хусусиятлари каби гуруҳларга бўлиб ўрганилган.

Хуллас, тилшунослигимизда “Алпомиш” достонининг тил хусусиятларини ўрганишга қаратилган айрим тадқиқотлар мавжуд бўлса-да, достонда қўлланган фразеологик бирликларни тизимли тадқиқ этиш бугуннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Адабиётлар

1. Абдиев А.Т. Қорақалпоқ тилидаги “Алпомиш” достони тилининг лексик-семантик ва стилистик хусусиятлари (Хўкиз жирова варианты асосида): Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Нукус, 2011. – 22 б.
2. Байзаков Ж. Лексические особенности казахского героического эпоса “Алпамыс”: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алма-Ата, 1967. – 19 с.
3. Дониёров Х. Қипчоқ диалектларининг лексикаси. – Тошкент: Фан, 1979
4. Жирмунский В.М. “Сказание об Алпамыше” и богатырская сказка. – М.: Восточная литература, 1960.

5. Ишаев А. Халқ досдонлари лексикасига оид кузатишлар // Ўзбек тили ва адабиёти, 1970, 5-сон. – Б.56-63
6. Йўлдошев Қ. “Алпомиш” талқинлари. – Тошкент: Маънавият, 2002.
7. Қобилниёзов Ж. Ўзбек совет фольклорининг ривожланиш йўллари. – Тошкент: Фан, 1969. – Б. 321-336.
8. Қошғарий Маҳмуд. Девону луғотит турк. Уч томлик. 1 том (1960); 2 том. (1961); 3 том (1967).
9. Мирзаев Т., Эшонкул Ж., Фидокор С. “Алпомиш” достонининг изоҳли луғати. – Тошкент: Елмус-Пресс-медиа, 2007.
10. Расулов Р. Синтаксические связи между словами в дастане “Алпомиш”: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1975.
11. Раҳимов А. Ўзбек халқ достонлари лексикасининг қиёсий-тарихий таҳлили. (Эргаш Жуманбулбул ўғли ижоди мисолида): Филол. фанлари номзоди... дисс. – Тошкент, 2002.
12. Рўзимбоев С. Жанубий Хоразм достонлари тилининг луғавий-маъновий таҳлили: Филол. фанлари номзоди... дисс. – Тошкент, 2000.
13. Саримсоқов Б. Достонларда психологик тасвирнинг характери ҳақида баъзи мулоҳазалар // Пўлкан шоир. -Тошкент, 1976.- 106-115 б.
14. Турсунов С. “Алпомиш” достони лексикасини ўрганишга доир//Ўзбек тили ва адабиёти,-1985.№3.-Б.36-38
15. Турсунов С. “Алпомиш” достонининг лексик-фразеологик хусусиятларини ўрганишга доир//Ўзбек тили ва адабиёти. – 1986. -№3.- Б.-58-60.
16. Турсунов С. Лексические особенности дастана “Алпамыш”: Автореф. дисс...канд. филол. наук.-ташкент, 1990.-Б.-8-10.
17. Турсунов С. Ўзбек халқ достонлари тилига хосланган фразеологизмлар//Туркий тиллар тараққиёт муаммолари. Илмий асарлар тўплами. ТДПИ. – Тошкент, 1995. – Б. 56-58.
18. Ўринбоева Д. Ўзбек халқ оғзаки достонлари тилининг лингвостатистик таҳлили(монаграфия) Самарқанд 2009.3 Б.
19. Халиқов А. А. “Тўрўғлининг туғилиши” достони тилининг лексик-семантик хусусиятлари: Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент, 2009. – Б.146.
20. Холманова З. Т. "Шайбонийхон" достони лексикаси (Пўлкан шоир варианты асосида). – Тошкент, 1998.
21. Холмуродова Ж. Шимолий Хоразм достонлари лексикасининг функционал-услубий хусусиятлари: Филол. фанлари номзоди... дисс. – Тошкент, 2000.
22. Шоабдурахмонов Ш. “Равшан” достонида бадиий фонетика элементлари//Ўзбек халқ ижоди. – Тошкент, 1967. – Б.23-30.
23. Шоабдурахмонов Ш. Эргаш Жуманбулбул достонларида ифода ва тасвирийлик //Ўзбек тили ва адабиёти, 1970, 5-сон. – Б.43-50.
24. Шоабдурахмонов Ш. “Равшан” достонининг тили ҳақида//Эргаш шоир ва унинг достончиликдаги ўрни, 2-китоб. – Тошкент, 1971. – Б.146-172.
25. Шоабдурахмонов Ш. “Равшан” достонининг бадиий тили ҳақида: Филол. фанлари номзоди...дис. автореф. – Тошкент, 1949.

МАҲСУЛОТ ЁРЛИҚЛАРИ – РЕКЛАМАНИНГ БИР КЎРИНИШИ

Қодирова Зайнаб,

Бухоро давлат университети катта ўқитувчиси

Ҳар қандай танишув манфаатлар ўхшашлиги ва бир йўналишлилиги билан юзага келади. Реклама харидорга ташкилот маҳсулоти ҳақида маълумот бериши билан бирга, ташкилот билан танишишга имкон беради. Маҳсулот ёрлиғи эса ўз номи ва маркаси билан таништиришдан бошланади. Рекламанинг ўзи имкониятдаги барча воситалар ёрдамида янги товар – маълумотлари ва уларнинг хусусиятлари тўғрисида маълумотларни етказишга хизмат қилади. Реклама товарни харидорга унинг эҳтиёжи ва тасаввурига қараб таклиф этади. Инсондаги бу тасаввурлар, аниқроғи унинг уч турдаги мотивлар – рационал, эмоционал, ахлокий ва уларнинг биргаликдаги таъсирлари билан боғлиқдир. Уларнинг таъсири эса реклама орқали таъминланади[1].

“Реклама” атамаси латинча “reclamare” сўздан келиб чиқиб, “нидо бермоқ”, эътироз билдирмоқ”, “қичқирмоқ”, “норозилик билдирмоқ” каби маъноларни англатади. Инглиз тилида эса реклама “advertising” сўзи билан номланиб, “билдирмоқ” маъносини англатади. У харидор диққатини маҳсулотга (товарга, хизматга) жалб этиш ва маслаҳатлар, чақириқлар, таклифлар ва шу товар ёки хизмат қилиш бўйича кўрсатмалар сифатида тушунтирилади. «Реклама – ҳозирги замонамизнинг муҳим муаммоси. Реклама – бу ҳозирги замон савдоси ва саноатининг яратувчисидир. Маҳсулотга рекламадан ташқарида бошқа ҳимоячи йук. Шунинг учун реклама – катта эҳтиёткорликни талаб этувчи жуда оғир санъатдир»[3]. Реклама хусусида кўплаб таърифлар мавжуд. Улардан айримлари куйидагичадир: «Реклама – ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг фаолият туридир. Саноат, хизмат кўрсатиш, корхона ва ташкилотлар томонидан берилган маълумотлар асосида ташкилотнинг маҳсулотларини реализация қилиш рекламанинг мақсадидир. Бунда харидорларнинг онгига оммавий ва яқка тарзда таъсир этиб, керакли муносабатга(реакцияга) эришилади»[2].

Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини ва ташқи кўринишини, сақланишини, ташиш ва савдога чиқариш санитарик-гигиеник шароитларини яхшилаш, ҳамда маҳсулотнинг тури ва нави, массаси, истеъмол қилиш ҳақида керакли маълумотларни баён этиш учун уларни замонавий материаллардан фойдаланиб қадоклаш – долзарб вазифалардан биридир.

Қадоклашнинг вазифаси, маҳсулотни ишлаб чиқаришдан истеъмол қилишгача бўлган даврда миқдорини, таркибини ва сифатини, истеъмолчилик хоссаларини ўзгаришидан ҳимоялаш, яъни маҳсулотнинг белгиланган меъёрлардан четга чиқишининг олдини олишдан иборат. Қадоклашнинг бу вазифаси маҳсулотни механик, физик, кимёвий, об-ҳаво ва биологик таъсирлардан сақлашни назарда тутати.

Очилова М. Электрон луғат – лексикография ривожининг янги босқичи маҳсули	129
Ergasheva D. Ruhiy holatni ifodalovchi matnlarning sintaktik qurilishi (ko‘chirma va muallif gapi)	137
Курбаназарова Н. Этнографизм – тил тизимидаги миллий хосланган луғавий бирлик	140
Xidirova I. Qipchoq lahjasida so‘zlashuvchi oila a‘zolar nutqining gender (jins) jihatdan xoslanishi	143
Allamuratova X. O‘zbek antroponimikasida kontaminatsion nomlar, ularning yasalishi	147
Amini Aziz Ahmad. Dehqonchilik mahsulotlari nomlari va ularning lisoniy talqini	151
Temirova K. Inson xarakter-xususiyatini ifodalovchi iboralar	155
Раҳмонов Б. Этнографизм ва ёндош ходисалар талқини	162
Rahimova Z. Argo ijtimoiy chegaralangan leksik birlik sifatida	166
To‘rayeva Z. “Qunduz bilan Yulduz” dostonidagi metaforalarning lingvopoetik xususiyatlari	171
Nazarov Z. O‘zbek tilshunosligida morfologik birliklarning polifunksional jihatlari tadqiqi	173
Boysariyeva S. Oydin Hojiyevaning ko‘chimlardan foydalanish mahorati	177
Райимов Қ. Тил ва нутқ парадигмаларнинг систем таҳлили	180
Muhammad Humayun Nadim. Afg‘oniston o‘zbeklari to‘y-marosimlarida osh leksemalari etnonimlarining lisoniy talqini	185
Юсупова Д. Мастерство использования слова	188
Sobirov M. O‘zbek tilshunosligida o‘quv lug‘atchiligi masalalari	193
Ro‘ziyev E. “Devonu lug‘ati-t-turk” asaridagi maqollarni tadqiq etishda zamonaviy yondashuvlar	196
Abdualimova G. Fe‘l nisbat kategoriyasining davrlararo va turkiy tillararo solishtirmasi	200
Shodmonaliyeva Y. Tasdiq va inkor kategoriyalarining namoyon bo‘lishi xususida	206
Xursanov M. Onomastika va urbanonimlar	209
Tursunov O. Sport leksikasida tub va o‘zlashma so‘zlar	211
O‘ralova Ch. Saida Zunnunova she‘riyatida leksik takrorlar	213
Salohiddinova N. O‘zbek diniy matnlarida qo‘llaniluvchi frazeologik birliklar	215
Tursunov J. Ta‘limiy lug‘atlarning tilshunosligimizda tutgan o‘rni	217
Qayumova D. Surxondaryo o‘zbek shevalari leksikasi xususida	220
Xoliyarova Sh. Abdulla Qodiriy asarlaridagi antroponimlarning lingvopragmatik tadqiqi	

O‘zbek tili va adabiyoti o‘qitish metodikasi

Yuldasheva D. Maktab ona tili darslarining adabiyot bilan integratsiyasini ta‘minlash tajribasidan (10-sinf misolida)	223
Абдуллаева Н. Интеграциялашган дарсларда ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиши	228
Sattorov Sh. O‘zligimiz timsoli bo‘lgan tilimiz ham tariximiz, ham taqdirimizdir	232
Norqulova Sh. Maktabda mumtoz adabiyotni o‘qitish muammolari	237
To‘yeva Z. Ona tili mashg‘ulotlarida ta‘limiy bayondan foydalanish	239
Мустафокулов Р.Б., Темирова К.Б. Имом Ат-Термизийнинг таълимий қарашлари	242
Kattayeva F. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishda badiiy adabiyotning o‘rni	245

Амиркулова З. Ҳикояда бадиий бўёқдорлик	247
Navruzova N. Nodira hayoti va ijodining o‘rganilishiga bir nazar	249
Siddiqova O. Vohaning oykonimika bilan bog‘liq afsonalari	253